

Миленко Пајић

Беседа и коментари: Андрић, наш савременик

*О, где је она мукла, тиша,
добра реч, што свећили у мраку
као мали огањ, који се никада
не гаси?*

И. Андрић: *Ex Ponto**

Свакако да има више разлога због којих се дивим Андрићу и његовој приповедачкој уметности. Све његове књиге стоје и данас пред нама чврсто

као неке древне, стамене грађевине. Његове приповетке и романи заокружена су и у сваком погледу довршена дела**). Кад год је градио композицију

---

*) Андрићев животни пређени пут, од „Ex Ponto“ до „Куће на осами“, личи на испуњен, на затворен круг. Као млад човек био је усамљен, изолован, кажњеник у тамници. Последње његово објављено дело говори о усамљеној згради чије су кираџије били све сами усамљеници. Од несхваћеног побуњеника до конзула, од сиромаша до богатог и угледног човека – Андрићев живот је чудесан, згодан за приповедање, згодан за животопис приповедача. А он је остао увек исти: миран, скроман, усамљен...

**) Мој идеал, ако је то опште важно, је – отворено дело. Наравно, те не значи да Андрићеве романе видим као „затворене“, не. Андрићеве књиге, једставно, веома много личе на свог писца, а он је увек био врло озбиљан, уљудан, радишан, упоран, уздржан, неповерљив... Моје књиге (и превише) личе на мене, а ја сам: радознао, нестрпљив, склон разочарењима, променљивог расположења (раздраган – мрачан, нагао – уздржан, распричан – ћутљив, страстан – хладан), двострук, хитар, површан, а ипак и – самољубив... Андрић ништа не започиње ако није потпуно сигуран да ће започети посао и довршити, подухват окончати, путовање извести онако како је и замишљено и планирано, а рукопис довести до краја... Супротно од Учитеља, ја се довијам на сваки начин да оправдам или да прикријем неуспех. Када немам снаге нити идеја како да довршим започети текст или замишљено дело, ја онда „бирам отворени крај“; када немам логичан, поетичан или бар контроверзан крај, ја онда „измишљам недовршени роман и проглашавам га за нови жанр“. Користим достигнућа 21. века и трикове постмодернизма. Шта је боље, трајније – одлучите сами.

Андрић је гледао да се она стопа, да се слије с темом. Композиција чувеног кратког романа „Проклета авлија“ настала је као одраз тлоцрта тамнице: из дворишта у двориште, из круга у круг, из приче у причу доспевамо до средишта пишчеве поруке о људској патњи и милости. Књига приповедака „Кућа на осами“ може се читати као роман о станарима „једносратне куће на стрмом Алифаковцу, при самом врху, мало даље од осталих“. На примерима „Куће на осами“, као и недовршеног романа „Омерпаша Латас“, који је „од романа *хронике о једном џраду њосџајао све више роман о једној личности*“ – можемо говорити о Андрићевој иновативности, нарочито у питањима форме и композиције***).

После прохујалих деценија на Андрићевој прози не примећују се никак-

ви трагови времена: она је и даље свежа, актуелна, озбиљна, каква је одувек и била. Може се рећи да је једини српски Нобеловац и даље наш савременик попут великана светске уметности и књижевности какви су Шекспир, Балзак, Гете или Толстој. Андрић је, после Вука, Бранка и Његоша, а пре Попе, Киша и Павића, а заједно са Црњанским****) – уздигао и увео српску књижевност у пантеон светске културе и уметности, где јој је заиста право место. У 21. веку почиње нови циклус ишчитавања дела и тумачења Андрићевог опуса. Оно што је сасвим сигурно међу нама ученицима и поштоваоцима Андрићевог дела, то је јасан и снажан осећај да је наш Учитељ издржао сурови и тешки суд времена и да ће, апсолутно сам у то убеђен, и у будуће бити потврђен и прихваћен као

***) Андрић је сигурно веома много размишљао о форми својих дела. Негде се то сасвим јасно види, а понегде је прикривено, дискретно. Гледајући фотографију чувеног вишеградског моста (снимљена са босанске стране она приказује скоро цео мост), пожелео сам да се број стубова-носача поклапа са бројем поглавља у роману „На Дрини ћуприја“. Ако је заиста тако, онда би се тема и рукопис поклопили, огледали једно у другом; изглед ове дивне камене грађевине поновио би се у форми књижевног дела. Сигуран сам да је Андрић размишљао о овој могућности, да је имао у виду и овакво „естетско решење композиције романа“. Пажљиво сам бројао стубове и лукове моста. По мом (првобитном) рачуну морало их је бити 24; ево како: по шест лукова и лево и десно од главног стуба, укупно 12; по 5 стубова симетрично од главног средњег – који се „броји“ два пута, то је $10+2=12$, укупно: 24. Полетао сам да прелистам књигу... „На Дрини ћуприја“ стварно има 24 поглавља!... Међутим, накнадне провере, као и опис моста с почетка романа, увериле су ме да ова врста „симетрије“ и игре са бројем 24 нису неопходне да би дело ипак и даље било савршено. Јер, Дрина је дивља, плаховита, обале стрме, неприступачне; градитељи су тражили ослонце за реалну грађевину, а нису тежили ка некаквој „идеалној конструкцији“ или естетици по сваку цену. Тај мали помак од идеала, тај диктат живота и сила природних закона, то је оно што је Андрић разумео и на овом примеру понашао се мудро. Сјај и углачаност огледала дао је за убеливост коју диктира живот. И био је у праву, као много пута пре и после тога.

****) Не могу, не смем овде заборавити још једног нашег великог писца, Милоша Црњанског. Тема ове беседе је Андрић, и пригода је таква да треба говорити о Андрићу. Напокон, сви смо ми по мало „андрићевци“... Али, Црњански је, хвала Богу, једнако вредан и велики српски писац. Друга је прича зашто није добио Нобелову награду; за то је потребно и мало среће. Да ли је Андрић био срећнији после награде? Није... Писци воде учене разговоре и пропитују се међусобно. На питање: „Ко ти је дражи – Андрић или Црњански?“ Увек бих одговорио – Црњански. Осећам блискост по емоцији, по тоналитету (он је молски, а Андрић дурски писац), по плаховитости, немиру, разбарушености, по еросу... Меланхолији су били веома склони обојица, али из различитих разлога: Андрић због (не)склада у књижевности и уметности, а Црњански због остварене или неостварене љубави.

велики уметник нарације, да ће бити радо читан и изнова на нов начин тумачен.

Фасцинира ме, такође, још једна Андрићева људска особина – то је стаменост, издржљивост, посвећеност, трпељивост и бескрајна толерантност. У време Другог светског рата, у врло тешким условима, за време бомбардовања Београда и окупације Србије, он је непрекидно радио. *****)Колико је то тешко искусили смо пре десет година; после НАТО бомбардовања наше домовине није се појавило ни једно универзално уметничко или књижевно дело које би бар унеколико могло да нам надокнади патње и изазове којима смо били (не)милосрдно изложени. Међутим, када је окончан Други светски рат Андрић је, у врло кратком времену, поново објавио своја најзначајнија дела. Сачувавши прибраност и трезвеност, он је ново доба дочекао спреман, са рукописима ремек-дела: једна за другом изашле су његове најбоље књиге „На Дрини ћуприја“, „Травничка хроника“, „Проклета авлија“ и „Госпођица“.

Андрићева мисао тече као хладна вода реке Дрине; тече непрекидно, упорно и јасно*****). Његова прича одвија се лагано, у неком спором ритму уморног и нападеног срца, али иде даље, тече неумитно ка свом крају, док не буде довршена и заокружена. И док све предвиђене поруке не буду обухваћене. Андрић приповедач, ништа не заборавља, ништа не препушта случају, све је код њега образложено, логично, објашњено и подупрто више пута, из разних угла и праваца. За овог великог писца грађа је светиња, чињенице су тврде као камен, све је проверено и доказано. А опет, прича је топла, људска. Андрићеве јунаци често су обузети незнањем, бачени у тамницу, ухваћени у ступицу, изложени болу, али прича о њиховом животу увек је занимљива, они никада нису остављени на цедилу, без симпатија приповедача, а онда ни без саосећања читалаца.

О Андрићевом језику, о његовој реченици написане су многе похвале, али треба поновити да се на његовом језику, стилу и изразу и дан-данас уче нове генерације српских приповедача.

*****) Замишљам га за време узбуне, на степеништу, у Призренској улици у Београду. Није желео да се спушта у подрум, у склониште. И у том страшном часу имао је довољно поноса да не бежи с осталима у подземље, у доње одаје. Остао је веран себи, непонижен, неувређен, са свежњем рукописа, уредно сложених у чиновничку фасциклу, под мишком... Бомбардовање Србије пре десет година доживео сам као смак света, као тако велику увреду и тако ужасно понижење преко кога се не може прећи, не може се даље са толиким теретом, не може се ни издржати, ни преболети, једоставно то се не може преживети... Ипак, живот је био јачи, сокови су прострујали жилама, траг светла пао је на варљиви тас смисла. Почео сам грозничаво да бележим упуства младим будућим, писцима; покушавао сам да их убедим да је најважније „креативно читање“, а да тек после тога следи писање о простим стварима и једноставним догађајима... И тако сам се спасо.

*****) Ово је заиста лепо речено, али, нажалост, више није тачно. После изградње неколико хидроцентрали на њеном току, Дрина, у ствари, не тече више онако како је текла у време Андрићевог вишеградског детињства. Сећајући се њеног природног, плаховитог тока Андрић је писао књигу о каменом мосту са кога се најбоље и најлепше види сва њена лепота, снага и неумитност њене зелене матице. Тако је у Андрићевом српском језику трајно сачувано још нешто чега више нема, а у томе је он заиста био велики мајстор.

Писац се, просто, рађа са осећајем за језик и за реченицу, има га или нема; пише лако или се мучи; речи му клизе са језика, језик га слуша и служи му или га кињи и изневерава. Иако је сигурно рођен са префињеним осећајем за језик, Андрић је, не препуштајући ништа случају, уложио превелики напор да овлада детаљима и финесама српског језика. Зато и сада Андрићев књижевни језик делује уређено, чисто, свечано... У његовој мисли, обликованој брижљиво пробраним речима, види се несебично уложен рад; процес обликовања, клесања и глачања код Андрића је веома дуг, али сасвим завршен. Његова реченица је чврста и непроменљива, али приступачна и лепа.

Свако Андрићево дело, од сентенце до кратке приче и новеле, од приповетке и кратког романа до романа-хронике – као форма делује монолитно, а језички савршено чисто. Позната је прича о петоро озбиљних и проверених лектора, зналаца упућених, осим у тајне уметности и књижевности, у историју, филозофију, психологију, географију и друге области; они су врло пажљиво и без икакве журбе, читали сваки Андрићев рукопис много пре објављивања. Потом би писац, озбиљно и темељно разматрао сваку постављену примедбу. Можда се у нашем времену, које трпи али и прихвата епитет – убрзаног, хаотичног, више и не може писати на андрићевски начин, али зато се и много ређе постижу изу-

зетни резултати. Свака Андрићева реч је драгоцен и скуп. И свака је на свом, тачно одређеном, последњем месту.

Мало је незавршених послова Андрић оставио за собом. У „Знаковима поред пута“ – лексикону Андрићеве мудрости, у којем је писац показао да апсолутно влада и кратком књижевном формом – остала је штура белешка о једном нарочитом речнику, необичног назива: „Вечити календар матерњег језика“. У том приручнику који би требало саставити никако „не би било ни лингвистике ни филозофије, ништа до записа једног песника о његовим сусретима са речима“. У тој књизи позабавило би се анализом особина сваке речи појединачно: какве је она боје, да ли је мекана или тврда, глатка или храпава, тупа или оштра, нежна или безобзирна, блага или убојита. На примеру једне речи Андрић је показао шта тачно има на уму:

„БЕО, БЕЛА, БЕЛО – леја и ѿајансѿивена реч... свейла, моћна, звучна и блешѿава, а нејасна и ѿешко објашњива...“ *****)

Календар-речник никада није састављен, али Андрић је свакако пажљиво и са бескрајним стрпљењем бирао и одмеравао сваку своју реч. То се, просто, види у његовим текстовима. Пробајте да замените неку реч у Андрићевој реченици – неће вам поћи за руком. Андрићев српски језик је мелодичан, звучан, топао; у њему бујају со-

*****) Као млад човек Андрић је, заточен у мариборској тамници, сањарио о оној недостижној „доброј речи“... Много година касније, као озбиљан човек и као зрео стваралац он и даље трага, снатри, тражи ту „недостижну, праву реч“, ослушкује, бира. Може се рећи да му је у томе прошао већи део живота, у тој вечитој, узалудној потрази за правом добром речи која ће лако и лепо рећи суштину. Зато је, у дубини душе, био лирски песник чији је израз, реч-реченица-стих, имао епску ширину...

кови, растапа се поетска сласт, у слуху одзвања завичајна музика, а пред очима смењују се сјајне, живе слике...

На крају, поменуо бих још једну важну особину Андрићеве прозе – сажетост. На Андрићевом примеру морамо се учити језгровитости, како сваке реченице, тако и поједине веће наративне целине. И као човек Андрић је (кажу) био „закопчан“, неповерљив, скроман и штедљив. Ужасавао се разметљивости и расипништва. У тексту, наш велики Учитељ био је веома еко-

номичан: увек је тежио да на најкраћи, најсажетији и најефектнији начин каже шта има, као и све оно што је најбитније за причу. Ако је нешто од моје прозе и приповедачке уметности препознато као андрићевско или да је на његовом трагу, био бих веома задовољан. *****

Писано

5. октобар 2010. године у Пожеги
Изговорено 11. октобра 2010. године
у Задужбини Иве Андрића
у Београду

Стари двор после савезничког бомбардовања 1944.

*****) Захваљујем свом издавачу Заводу за уџбенике из Београда који је издао награђену збирку приповедака „Имам причу за тебе“. Захваљујем Петру Пијановићу, уреднику едиције НОВА ДЕЛА, у оквиру које је изашла и ова књига, и који ми је помогао да успешно разрешим дилеме у вези композиције и обима дела. Захваљујем жирију Андрићеве Задужбине, са Михајилом Пантићем као председником и Александром Гаталицом и Слободаном Владушићем као члановима, који су у мојој књизи препознали довољно квалитета и нашли разлоге да јој доделе Андрићеву награду. Захваљујем мојој породици, супруги, ћерци и сину, који су ме увек подржавали у мојим књижевним пословима и уметничким авантурама. Захваљујем свим присутним поштоваоцима Андрићевог дела, колегама и пријатељима. Хвала свима.

(Коментарисано 15. октобра 2010. године у Чачку)